

Оригинални научни рад

УДК 338.483.11:551.44 (497.11)
Original scientific article

Александар Петровић

СПЕЛЕОТУРИЗАМ У СРБИЈИ – СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА

Извод: Развој спелеотуризма у Србији везује се за послератни период. До осамдесетих година XX века туристички је уређен на већи број пећина. Спелеотуризам са тада развијао неконтинуирано, а већина објеката је уређена између 1970. и 1980. године. Следећих деценија развој спелеотуризма остаје на достигнутом нивоу, па чак креће и у супротном правцу. Многи објекти су током тих година девастирани и изгубили су своју туристичку функцију. Последњих година долази до преуређења неких раније активних туристичких пећина и до оживљавања спелеотуристичке понуде. Циљ овог рада је да сагледа све проблеме који су проузроковали садашње стање и утврди правце развоја спелеотуризма у будућности.

Кључне речи: спелеотуризам, туристичке пећине

Abstract: The development of speleotourism in Serbia is connected to the postwar period. Up to 80-s of the 20-th century the most caves are decorated in terms of tourism. Speleotourism was not continually developing, and most of the objects were put in order between 1970 and 1980. During the following decades development of speleotourism stays on the same level, and even starts to move in the opposite direction. Many objects were devastated during these years and they lost its tourist function. During the last couple of years, some tourist caves that were active in tourist sense were reorganized, and there is an improvement in speleotourist offer. The goal of this study is to analyze all the problems that led to the present condition and determine directions for the development of speleotourism in the future.

Key words: speleotourism, tourist caves

Увод

Спелеотуризам у Србији се у протеклих петнаест година налазио у фази стагнације и назадовања. Посматрајући данашње стање и поредећи га са стањем спелеотуризма у Европи, али и са прошлим временима, може се рећи да оно није на задовољавајућем нивоу. Постоји велики број разлога за то и они ће бити изречени у овом раду. Проблеми који узрокују овакво стање потичу из више извора, тако да њихово детектовање и разумевање лежи у основи сваке будуће акције у правцу правилне промене приступа у развоју спелеотуризма и планирања уређења пећина.

Током 2005. године израђена је Стратегија развоја туризма у Републици Србији до 2015. године. И поред тога што су унутар Србије издвојене две туристичке регије (југоисточна и југозападна Србија), које поседују природне ресурсе за развој спелеотуризма, у стратегији су недовољно (готово никако) издвојене пећине као посебна природна вредност коју наша земља може да понуди туристима.

Циљ овог рада је да се сагледа целовитост проблема са којима се сусреће спелеотуризам код нас и размотре могућности и правци његовог даљег развоја.

Спелеотуризам у Србији

Спелеотуризам подразумева посету подземним објектима, односно, уређеним и неуређеним пећинама. Још од давнина мистификоване, пећине имају изузетно јаку атрактивну моћ за људе. Она не лежи само у њиховом изгледу и лепоти већ у свеукупности субјективног доживљаја сваког човека појединачно. На овакав доживљај пећине утичу сви они објективни чиниоци који дефинишу естетику једног спелеолошког објекта, као што су: карактеристике непосредне околине објекта, изглед и распоред пећинских канала, карактеристике пећинског накита, звучни и светлосни ефекти у пећини, хидролошки елементи и сл. (М. Љешевић, 1981.).

Организовано посећивање пећина у Србији, а тиме и почеци развоја спелеотуризма, датирају доста пре првог уређења пећина за туристичке посете. Студенти Јована Цвијића су, поставши наставници и професори по школама у Србији, водили своје ученике у неуређене пећине. Постоји више објеката у Источној Србији у којима су остали писани трагови ових посета. Наравно, у највећем броју случајева пећине су посећивали истраживачи праћени по којим заинтересованим локалним становником.

Почеци уређења пећина у Србији везани су за период после Другог светског рата, између 1950. и 1960. године. Тада су спроведени први радови на Преконошкој, Лазаревој и Петничкој пећини, Церемошњи и др. (Р. Лазаревић, 1981) Након овог периода долази до малог затишја, да би после уређења Ресавске пећине (1972) дошло до интензивног привођења туристичкој функцији још шест објеката. До 1980. године уређене су Рајкова пећина, Лазарева пећина и Верњикица, Церемошња, Потпећка и Мермерна пећина. Ово време узлета у развоју спелеотуризма се неће више поновити до данашњих дана. У великом броју ентузијаста који су обележили овај период развоја као најзаслужнији појављује се др Раденко Лазаревић, под чијим је стручним надзором највећи део ових објеката уређиван.

Период након осамдесетих година прошлог века бележи отварање за посетиоце још две пећине: Рисоваче (1987) и Равништарке (2006). Један број некада уређених пећина бива девастиран и запуштен у последњих деценију и по.

Видови спелеотуризма

Размишљајући о потенцијалима нашег карста за развој спелеотуризма треба јасно одредити о ком виду спелеотуризма се мисли. Прва асоцијација коју побуђује размишљање о посети „подземном“ свету јесу туристички уређене пећине. Већина људи ту и завршава своје размишљање о крашком подземљу. Мањи број људи, посебно младих, помишља или се упушта у неки самоиницијативни авантуристички поход ка унутрашњости кречњачких терена.

Приликом дефинисања видова спелеотуризма треба узети у обзир ко су учесници у њему (ученици и студенти, љубитељи природе, спортисти, научници и истраживачи), који је циљ њихове посете пећинама (естетски, образовни, спортски, истраживачки и научни) и бројност посетилаца (индивидуални и групни). На основу циља посете пећинама могуће је издвојити неколико видова спелеотуризма, док се у комбинацији циља са учесницима и њиховом бројношћу издвајају посебни подвидови.

Естетски – Главни циљ овог вида спелеотуризма јесте естетски доживљај подземног окружења. За мање или веће групе љубитеља природе најатрактивније су уређене пећине, лако доступне са неког регионалног пута или у близини већих туристичких центара (планинских, бањских итд.). Када је у питању неорганизована посета углавном се ради о мањој групи људи привучених неком општепознатом пећином или њеном добром маркетиншком кампањом. У пећине организовано долазе групе планинара, учесника конференциског туризма, пензионера, страних туриста који су у посети Србији итд. Изузетно ретко неискусни појединци посећују неуређене пећине.

Образовни – Организоване групе, махом ученика основних и средњих школа, чине најбројније посетиоце уређених пећина. Образовни циљ је најдоминантнији разлог ових посета али и естетска вредност пећина и развијање авантуристичког духа код младих. Екскурзије су главни вид организовања оваквих посета. Осим тога, у пећине долазе ученици и студенти (геонаука, биологије, археологије итд.) који се у њима понекада задржавају знатно дуже од просечног времена за туристичку посету (30 до 60 минута). Они обилазе и уређене и неуређене објекте у оквиру разних видова наставе (теренска настава, летње школе, истраживачко-едукативни кампови итд.).

Спортски – Људи који су прошли спелеолошку обуку радо посећују јаме и пећине. Најатрактивније су неуређене пећине које су специфич-

не или по лепоти своје унутрашњости или по знатној захтевности канала за савладавање. Из тог разлога овај вид спелеотуризма може да се уброји у туризам посебних интереса и неретко носи префикс „авантуристички“.

Научно-истраживачки – Људи који су интересно или професионално везани за истраживање пећина чине учеснике у овом виду спелеотуризма. Циљ њихове посете јесте истраживање и проучавање подземних облика рељефа, хидролошких карактеристика и живота у пећинама. У мањим групама или експедицијски посећују све врсте пећина, са посебним нагласком на проналажење нових, неистражених, објеката. Они не представљају велики проценат у укупној посећености пећина али су уједно најзначајнији за развој, како спелеологије уопште, тако и спелотуризма.

Стање туристички уређених пећина у Србији

Подаци о броју туристички уређених пећина се разликују. Зависно од извора у Србији их има око десет. То су: Ресавска, Злотске, Стопића, Рајкова, Церемошња, Рисовача, Петничка, Преконошка, Подпећка и Мермерна. Ту бројку је могуће пронаћи у стручној и популарној литератури, магацинима и интернет сајтовима. Реални број туристички активних пећина је нешто мањи. Од наведених пећина данас њих седам има могућности да прихвати туристе. Остале су или ван туристичке употребе или у исту никад нису ни улазиле.

Рајкова пећина. Рајкова пећина се налази на 3,5 km од Мајданпека. У њој је за туристичке посете уређено 633 m од 2.304 m укупно истражених канала. Накит од снежно белог калцита и травертинске каде чине њено морфолошко богатство. Водени ток који пролази кроз хидролошки активан хоризонт пећине у многоме доприноси њеној атрактивности (Р. Лазаревић, 1975).

У последње време повећана су улагања у уређење овог објекта. Пробијен је нови канал који ће омогућити кружно спајање туристичке стазе и њену дужину од 1410 m. У до сада неосветљеним деловима пећине постављено је осветљење. Ово је најуспешније осветљена пећина у Србији, те су све њене лепоте адекватно истакнуте. Конструисањем стаза од дрвета заштићени су неки пећински облици од уништавања, које би уследило након бетонирања стаза.

Туристичка организација општине Мајданпек се нада већем улагању у пратећу туристичку понуду. Данас испред улаза у пећину постоји нека врста ресторана.

Објекат је у туристичкој функцији од 1975. године и под заштитом је Закона о заштити животне средине (у даљем тексту Закон).

Ресавска пећина. На ободу крашке увале Дивљаковац, 20 km од Деспотовца, налази се Ресавска пећина. За туристе је уређено 450 m стазе

која се спирално спушта од улаза у пећину ка дворанама. Пробијањем канала кроз матичну стену омогућен је кружни смер кретања. Све четири двора-не које посећују туристи су украшене разноврсним пећинским накитом.

Ресавска пећина је несумњиво најпознатија туристичка пећина у нашој земљи, отворена за посетиоце још 1974. године. Неминовно је екс-курзионо одредиште за ученике многих основних и средњих школа. Пра-тећа понуда са кафеом, сувенирницом и киосцима са брзом храном чине је у том погледу опремљенијом од осталих пећина. Ипак, сам објекат зах-тева инфраструктурну обнову у најскорије време. Осветљење није осавре-мењавано, тако да се проблем сушења и озелењавања кречњака услед за-гревања средине рефлекторима јасно уочава на више места у пећини. Све атрактивности пећине нису у потпуности искоришћене због лошег осве-тљења или неадекватног положаја истог.

У оквиру овог туристичког комплекса постоји водичка служба ко-ја је задужена за спровођење посетилаца кроз пећину и информације о њој. Чињенице које износе водичи се морају ревидирати и осавременити. Служба ради у сезони пролеће-јесен. Прошле године забележен је промет од 30.000 посетилаца.

Уредбом Владе Републике Србије Ресавска пећина је стављена под заштиту као споменик природе од посебног значаја.

Церемошња. Једина туристички уређена пећина која је издата на коришћење приватном лицу је пећина Церемошња. У њој је од 775 m ка-нала туристима доступно 431 m. За туристичке посете отворена је 1980. године (Р. Лазаревић, 1988). Водичка служба није стручна па се јавља сличан проблем око давања неадекватних информација, као и у многим другим туристичким пећинама Србије.

Равништарка. Од јуна 2006. године за туристе је отворена пећина Равништарка са 535 m стаза за посетиоце. Она је у надлежности Тури-стичке организације Кучево, која се залаже за стављање под заштиту За-кона и Церемошње и Равништарке.

Злотске пећине (Лазарева и Верњикица). На самом излазу из кањона Лазареве реке, на њеној левој страни, налази се *Лазарева пећина*. Смештена је на 3 km од села Злот и 21 km од Бора. Резултати недавних истраживања убрајају је међу најдуже објекте у Србији.

Почетак уређења пећине везан је за далеку 1953. годину. Тада је прокопан улаз ширине 15,2 m и висине 5,2 m (Р. Лазаревић, 1978) и омогу-ћен несметан улазак туриста. Пећина се састоји из два канала од којих је један сув, а други хидролошки активан. Дужина испитаних канала износи 5.638 m а за туристичку посету је уређено око 900 m (Р. Лазаревић, 1978).

Лазарева пећина има туристичку функцију мада стање у којем је посетиоци затичу не говори у корист ње. Један део пећине је потпуно нео-светљен и као такав недоступан посетиоцима. Осветљење је апсолутно

неадекватно и недовољно да би се приказале лепоте ове пећине. Водичка служба није стручна, већ посетиоце уводи неко од особља оближњег ресторана. Тренутно је затворена за посетиоце јер нови старатељ (Србија-шуме) врши реконструкцију инфраструктуре унутар ње.

Верњикица је једна у низу девестираних бивших уређених пећина. Налази се такође на левој страни кањона Лазареве реке, удаљена 1,5 km пешачком стазом од Лазареве пећине. Укупна дужина канала и дворана у њој је 1.015 m (Р. Лазаревић, 1978).

На улазу у пећину стоје закључана врата која онемогућују даље уништавање овог објекта. У самој пећини постоји стаза, али је осветљење уништено. Кабл који је напајао објекат струјом је одсечен на више места током 90-тих година прошлог века и однесен у непознатом правцу. Објекат је уређен за туристичку посету 1976. године.

Заједно са кањоном Лазареве реке пећине Лазарева и Верњикица су под заштитом Закона.

Рисовача. Пећина Рисовача се налази у старом каменолому на улазу у Аранђеловац из правца Тополе. За посетиоце је отворена у дужини од око 150 m. Унутар саме пећине постоји стална музејска постава, те због тога на њеном улазу стоји табла са натписом – Музеј палеолита „Пећина Рисовача“.

Захваљујући близини Буковичке бање у Аранђеловцу, пећина Рисовача има бољу посећеност током године од већине других пећина (око 13.500 посетилаца 2006. године). Највећи значај пећине лежи у археолошком материјалу пронађеном у њој, јер је њиме потврђено постојање праисториских култура јужно од линије Сава-Дунав (Р. Лазаревић, 1987). Због тога је Рисовача под заштитом државе.

Подпећка пећина. Јединствени монументални улаз у облику потковице са највећом висином у Србији (50 m) чини главну знаменитост Потпећке пећине. До улаза у пећину и назад потребно је проћи преко 700 степеника. Унутар пећине за туристе је уређено 555 m стазе. У рад је пуштена 1981. године (Р. Лазаревић, 1981).

Туристичка организација општине Ужице је од ове године уложила средства у обнову Подпећке пећине. Капија на улазу у објекат онемогућава улазак без водича. Обновљено је осветљење у пећини и установљена водичка служба у периоду од априла до октобра. Ове године забележено је 6000 посета пећини.

У близини улаза смештен је ресторан, а сама пећина је непосредно крај села Злакусе, који представља посебну туристичку вредност Ужичког краја. Основни проблем са посетом туриста јесте висина подвожњака испод пруге који не дозвољава пролаз савременим аутобусима, па тиме и прилазак ученичких екскурзија овој пећини.

И ова пећина је под заштитом Закона као споменик природе.

Мермерна пећина. Мермерна пећина се тренутно налази на територији наше земље која је под управом Уједињених нација. И поред тога што јој је унутрашњост оштећена и даље је у туристичкој функцији. Од 1.260 m истражених канала туристима је доступно 440 m. Према информацијама чланова спелеолошког друштва „Арагонит“ из Пећи, пећина има у просеку 100 посетилаца дневно током сезоне. У њеној околини ради неколико ресторана а водичка служба уводи посетиоце у пећину на сваким 2 сата. Проблем честог нестанка струје решен је агрегатом. Остало је још само да се реши проблем паркинга за путничка возила и аутобусе.

Званично је и ова пећина под заштитом Закона Републике Србије.

Петничка пећина. Петничка пећина је уређивана за туристичку посету али у туристички промет никад није ушла. Њена инфраструктура је данас девастирана. Према ауторовом мишљењу, ова пећина се издваја као најпосећенија од свих бивших уређених. Разлог за ово, поред удаљености од Ваљева и комплекса отворених базена, јесте близина Истраживачке станице Петница чији многобројни полазници и гости свакодневно посећују овај објекат. Истраживачко друштво „Владимир Мандић Манда“ из Ваљева користи ову пећину за обуку нових чланова спелеолошке групе. Оближња фабрика „Вујић вода“ је уредила ближу околину саме пећине али је унутрашњост остала у девастираном стању. Посетиоци могу користити неке од раније изграђених стаза (414 m) користећи сопствено осветљење, док су свуда приметни остаци некадашњих електроинсталација. Улазак у објекат је могућ кроз два пролаза, доњи и горњи, на којима су некада постојала врата али данас више нису у функцији.

Стопића пећина. Стопића пећина се налази у подгорини Златибора у атару села Рожанство. Изнад ње пролази пут Ужице – Сирогојно. Улаз јој је висок 18 m и широк 30 до 40 m. У њој је истражено 1622 m канала. Најинтересантнији део пећине јесте Сала са кадама која се састоји од огромних травертинских када (Р. Лазаревић, 1994).

Стопића пећина ће за туристичке посете бити уређена 2007. године. Туристичка организација „Златибор“ је урадила идејни нацрт за њено привођење туристичкој функцији. Ове године је постављена висока метална капија како би објекат у будућности био закључаван. Наредне године ће бити изграђене стазе за обилазак пећине и постављено хладно осветљење. Испред улаза у пећину се за сада планира изградња паркинга и кућице за чувара и водичку службу. Ова служба ће радити сезонски, од пролећа до јесени. Пројектована туристичка посета износи 30.000 туриста годишње.

Преконошка пећина. Ова најстарија уређена пећина у Србији данас није у туристичкој функцији. Девастирана је и не задовољава више ни један услова за организовану посету туриста. Индивидуално је посећују људи који користе сопствено осветљење. Пећина је под заштитом Закона као споменик природе.

Проблем развоја туристички уређених пећина

Из претходног прегледа стања туристички уређених пећина може се закључити да спелеотуризам данас у Србији опстаје захваљујући малом броју активних објеката. Чак и међу њима постоји велика диспропорција у броју посетилаца. Такође, разлика постоји у стручности особа које туристе уводе у пећине и у пратећој туристичкој понуди.

Изузмемо ли економско-политичку ситуацију протеклих деценију и по, потребно је издвојити основне проблеме досадашњег приступа спелеотуризму. Превасходно треба нагласити неусаглашеност (или непостојање) развојне стратегије спелеотуризма на глобалном нивоу. Спелеотуризам се развијао у зависности од ентузијазма локалног становништва и истраживача пећина. У периоду најбржег развоја спелеотуризма (1970 - 1980.) уређење пећина је посматрано као део мале привреде, која је трабала да буде покретачки мотор за развој читавог краја (Р. Лазаревић, 1981).

Различити старатељи (организације и предузећа којима је Завод за заштиту природе Србије дао објекат на управљање) над пећинама имали су различите визије у ком правцу треба да се развија њихова туристичка понуда. Мало њих је размишљало о улагању у унапређивање туристичке понуде саме пећине, већ су више радили на понуди пратећих, туристичко-угоститељских објеката (ресторана, хотела, сувенирница итд.). Пећине се и данас користе већином за привлачење туриста а главна зарада се очекује од остале понуде. Ипак, неулагање у уређење пећина, односно, данашње стање инфраструктуре у њима смањује њихову генералну атрактивност, конкурентност на тржишту туристичке понуде, па тиме и саму посећеност.

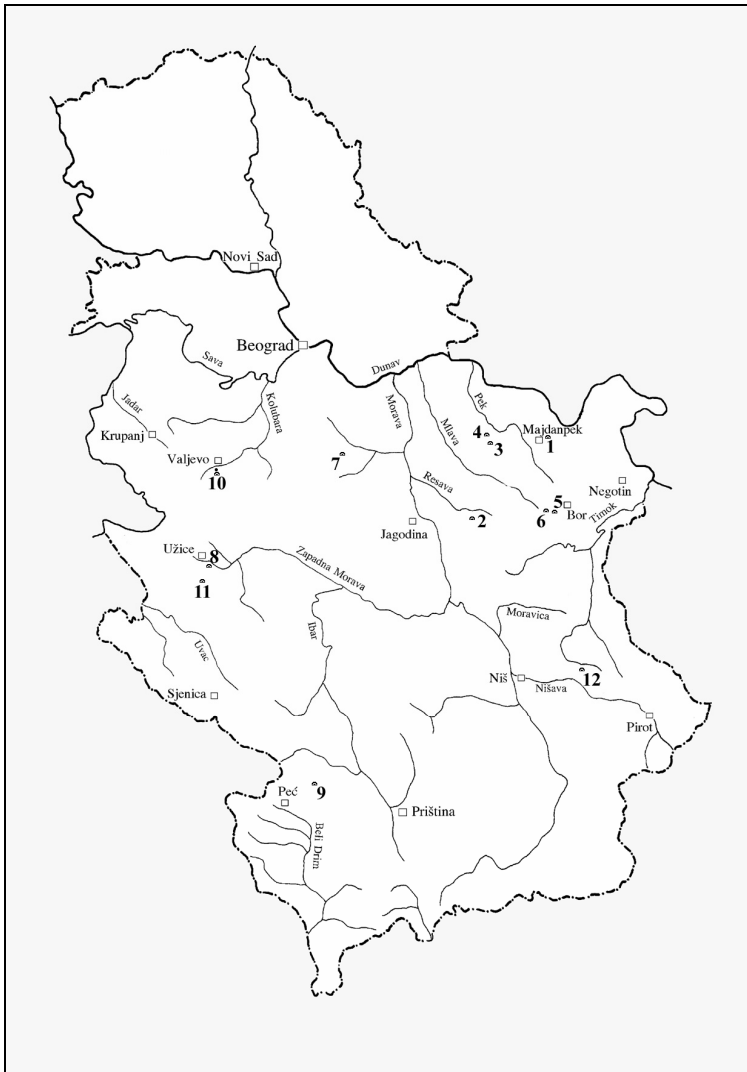
Поменут је проблем осветљења. Он је вишеструк. Прво, неисправне инсталације доводе до тога да су неки делови пећина неосветљени. Даље, лош избор осветљења или његовог места не дочарава сву лепоту објекта. Још увек постојеће топло осветљење има лош утицај на микроклиму пећина и омогућава развој живота на местима на којем га у нормалним условима не би било. И на крају, лоше постављена, односно, видљива инсталација (каблови и разводне табле) доводи до смањења устиска природности, на шта је упозоравано доста раније од стране неких аутора (И. Баралић, 1970.)

Још један јасан проблем који се уочава из прегледа данашњег стања јесте постојање и стручност водичких служби које раде у оквиру ових туристичких комплекса. Део њих не поседује стручну водичку службу већ је вођство препуштено пратећем особљу (особље ресторана, чувари итд.). За неупућеног посетиоца ово је велики губитак јер не добија основне информације о објекту, па се тако губи едукативна вредност посете пећини. У оним пећинама које имају посебну водичку службу као проблем се може издвојити њихова нестручност, односно, квалитет и тачност информација које пружају посетиоцима.

Speleotourism in Serbia – condition and development perspectives

Проблематику географског распореда туристички уређених пећина могуће је посматрати двојачко. Гледајући само тренутно активне објекте, установљава се блага доминација понуде у Источној Србији (5 пећина), насупрот Западе Србије (2 пећине). Ако се посматрају све некада уређене пећине ова неуравнотеженост је мања (седам у источној Србији насупрот четири пећине у западној Србији), и приметан је њихов задовољавајући географски распоред (карта 1).

Слика 1. – Размештај свих до сада уређиваних пећина у Србији (1- Рајкова, 2- Ресавска, 3- Церемошња, 4- Равништарка, 5- Лазарева, 6- Верњикица, 7- Рисовача, 8- Подпећка, 9- Мермерна, 10- Петничка, 11- Стопића, 12- Преконошка)

Могућности за развој спелотуризма код нас

Истраживања спроведена поводом израде стратешког плана за развој туристичке понуде Србије у наредној деценији показала су да спелеотуризам не спада у најunosније туристичке производе (Стратегија развоја туризма Републике Србије, 2005). Ипак, он може пратити неколико доминантнијих туристичких производа (планине и језера, рурални туризам, здравствени туризам или посебне интересе).

Треба имати у виду да је некадашње дуге одморе у трајању од 2 до 3 недеље заменило неколико краћих одмора током године. Данас се њихов број процењује на три, а предпоставка је да ће се до 2020. године стићи до четири краћа одмора годишње. Овакво стање погодује развоју спелеотуризма, јер би се евентуално други а много вероватније трећи и четврти одмор у трајању 3 до 4 дана могао проводити у, и око, пећина.

Досадашње размишљање о спелеотуризму базирано је на уређивању нових спелеолошких објеката. С обзиром на горе поменуто истраживање и географски распоред свих туристичких пећина, увиђа се да је непотребно уређивати нове спелеолошке објекте. Када би се сви раније уређени објекти реновирани и привели туристичкој функцији дошло би до значајног побољшања спелеотуристичке понуде.

Уређивање би требало да буде урађено по најсавременијим стандардима, сходно концепту одрживог развоја, који омогућавају свођење на минимум уништавање објекта. За оне пећине које нису имале раније изграђене стазе треба приступити њиховој изградњи од природних материјала (камена и дрвета). Осветљење би морало да буде „хладно“ и довољно јако да искаже сву атрактивност објекта. Секторско светло (Р. Лазаревић, 1981), препоручљиво је због економичне потрошње енергије. Електро и друге инсталације би требало да буду невидљиве оку посматрача.

Туристичке пећине би своју понуду у летњим месецима (јулу и августу), са традиционално пасивнијом посетом, могле да употпуне организацијом едукативно-еколошких кампова за децу и омладину. Сличне кампове са међународним учешћем, у циљу уређивања Злотских пећина, организовали су Млади истраживачи Бора. Ови кампови би били стручно праћени од стране старатеља над објектом, Завода за заштиту природе Републике Србије или представника Универзитета.

Даље, потребно је обучити водичку службу како би постала стручнија и како би се информациони пакет о пећинама побољшао и осавременио. Овај део посла би на себе требало да преузме нека од стручних институција или удружења (нпр. Одбор за крас и спелеологију Српске академије наука и уметности).

Посматрајући правце развоја српског туризма уопште и познајући потенцијале наше земље за развој спелеотуризма може се закључити да је

потребно више пажње посветити развоју спортског спелеотуризма. Овакав вид авантуристичког туризма спада у посебне интересе, заједно са планинарењем, слободним пењањем, брдским бициклизмом, „кањонингом“ и др. Ово је млада грана туризма која ће свој успон достићи у наредним годинама. Највећа емитивна тржишта посебних интереса су Немачка (102.000 туристичких одлазака), Велика Британија (71.000), Француска (31.000), Холандија (27.000), Италија (22.000) (Стратегија развоја туризма Републике Србије, 2005). Приметно је да у већини ових земаља постоји велики број спелеолога. Они би били идеални корисници комбиноване туристичке понуде неких крајева наше земље, рецимо руралног и спелеотуризма. У питању је посећивање неуређених пећина у Србији, у које би заинтересоване групе улазиле са стручно обученим водичем. Ови водичи би били обучавани на Географском факултету у Београду (у оквиру предмета Спелеологија) или у спелеолошким удружењима. Да би ова идеја могла да буде остварена потребна је сарадња између Завода за заштиту природе Србије, Географског факултета у Београду, Савеза спелеолошких организација Србије и Туристичке организације Србије. Приход од овог вида туризма могао би да иде у финансирање истраживања карстног подземља Србије.

Образовни и научно-истраживачки вид туризма би морао да буде нелимитиран и подстицан од стране државних организација и институција. Он је окосница за упознавање нашег подземног богатства и за развој спелеотуризма.

Заједничка потреба за развој свих поменутих видова спелеотуризма јесте јак маркетинг. Ово посебно важи за спортски спелеотуризам, јер је то данас најуспешнији начин за привлачење ове врсте туриста. Дobar маркетинг и комплетирана туристичко-угоститељска понуда могли би да скрену већи број транзитних туриста са магистралних путева ка нашим туристичким пећинама.

Закључак

Из приложеног приказа стања спелеотуризма код нас увиђа се да је оно за већину објеката неодрживо и по стандардима уређења и по економским стандардима. Традиционални приступ уређењу објеката за туристе мора бити надопуњен новим, алтернативнијим видовима спелеотуризма. Такође, објекте који су у неком периоду били уређени треба реновирати по новим стандардима одрживог развоја и вратити им туристичку функцију. Укључивањем више заинтересованих страна (Завода за заштиту природе, стручних и интересних удружења) допринело би се координирањем и успешнијем раду. Израда јасне стратегије развоја спелеотуризма у Србији основа је за успешност свих ових замисли. На крају, све ове активности око побољшања спелеотуристичке понуде треба да прати смислен и јак маркетинг.

Литература

- Баралић И. (1970): Заштита пећина и њихово туристичко кориштење. 5. југословенски спелеолошки конгрес, Скопје.
- Лазаревић Р. (1975): Рајкова пећина. Мајданпек.
- Лазаревић Р. (1978): Злотске пећине. Бор.
- Лазаревић Р. (1981): Уређење пећина у туристичке сврхе у Србији. 8. југословенски спелеолошки конгрес, Београд.
- Лазаревић Р. (1981): Подпећка пећина. Титово Ужице.
- Лазаревић Р. (1987): Рисовача. Аранђеловац.
- Лазаревић Р. (1988): Церемошња. Кучево.
- Лазаревић Р. (1994): Стопића пећина. Београд.
- Љешевић М. (1981): Естетски чиниоци уређења пећина у туристичке сврхе. 8. југословенски спелеолошки конгрес, Београд.
- Марковић Ј. (1981): Спелеолошки туризам Југославије. 8. југословенски спелеолошки конгрес, Београд.
- Петровић Ј. (1968): Основи спелеологије. Завод за издавање уџбеника републике Србије, Београд.
- Стратегија развоја туризма Републике Србије. Први фазни извештај, 2005. [http://www.minttu.sr.gov.yu/pdf/strategija_razvoja_turizma_1f.pdf, 22.11.2006]
- Стратегија развоја туризма Републике Србије. Маркетинг план, 2005. [http://www.minttu.sr.gov.yu/pdf/strategija_razvoja_turizma_2f.pdf, 22.11.2006]
- Стратегија развоја туризма Републике Србије. План конкурентности, 2005. [http://www.minttu.sr.gov.yu/pdf/strategija_razvoja_turizma_2f2.pdf, 22.11.2006]

Aleksandar Petrović

SPELEOTOURISM IN SERBIA – CONDITION AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Summary

Political-economic situation in Serbia during the last 15 years caused the stagnation in development of speleotourist offer. Objects that were decorated in earlier periods are mainly in unsatisfactory condition for use today. Main problems that could be recognized are: absence or inadequate lighting, demolished infrastructure, unskilled guiding service, bad tourist-hotel offer, nonexistence of strategic plan for development of speleotourism, etc. Last year Ministry for commerce, tourism and hotel management created Strategy of tourism development in Serbia. Speleotourism is not represented in this strategy, however there is a possibility for connection with the couple of key tourist products. In the future speleotourism development, reconstruction of decorated caves under the criteria of sustainable development is taken into consideration, as well as the betterment of tourist-hotel management offer and specialized training of guidance services. For the success of these activities it is necessary to connect all relevant specialized and interest organizations and institutions.